

N. PÁL JÓZSEF

„...kegyetlenül le kell számolni velük”

KAHLER FRIGYES – M. KISS SÁNDOR: „MÁTÓL KEZDVE LÖVÜNK”

Régi filmet látok az egyik tévécsatorna műsorán, ezután is bárki megnézheti, hiszen időről időre lepergetik. *Tegnap* a címe, 1957-ben forgatták talán, rendezője – a stáblista szerint – egy nagy klasszis, Keleti Márton volt. Az időpont 1956. október–november, a cselekmény jó fele egy vidéki kisváros laktanyájában játszódik, tanácstalan, ingadozó s határozottnak látszó tisztekkel, a földjét emlegető kiskatonával s egy, a rendszerhez s a tüntetőkhez egyként „húzó”, fölbolydult lelkű – természetesen szegényparaszti származék – főhadnaggyal, aki a film két-harmadán át csak „sodródik az eseményekkel”. Aztán persze megvilágosodik, egyáltalán, a történet végére minden „jóra fordul”, a bűnösök megbűnhődnek, de nem ez az igazán lényeges. Van egy jelenet, amelyet a gyakran vetített „ajánló” végére tettek. Október huszonnyolcadika vagy huszonkilencedike van, hír jön, hogy – felsőbb határozatra – győzött a forradalom (maga a szó nem hangzik el!), nagy a tétováság, s ekkor egy szikrázó szemű őrnagy (?) – szegény jó Pécsi Sándor játszott – robog a színre, s váll-lapját letépve, mindent és mindenkit „felülbírálván” üvölti: „Lőni kell! Lőni kell!” Nem ő a főszereplő, de a történet ezen pontján vitathatatlanul ő a „példa”, az ellenséget s az árulót – egyáltalán, az „események” jellegét – rögvest föl ismerő, hajlíthatatlan kommunista, aki tudja, mi forog kockán, s tisztában van a végeznivalóval is. A magyar honvéd (itt a filmben) nem lő persze – ávéhás szereplő természetesen nincs –, érzi, hogy a népet „megtévesztették” csupán, de a történelmet ismerve tudható, hogy ennek a históriának az igazi – mert a hatalmi szándékot leginkább tükröző – lényegét bizony az a „megingathatatlan” őrnagy mondta ki akkor.

Az ő szava volt a szentség, a lelkekbe vert ítélet. Róla mint hősről beszéltek ekkor már (lásd Szabó László: *Hősökről beszélünk*. Népszabadság, 1957. április 14.), ő kapta a kitüntetések is, ő tudatta mindenkivel: aki a néphatalomra – szóval a kommunistákra – emelt kezét, annak nem lehet (s nem lesz!) itt megbocsátás soha. Ő volt a szocializmus, a megtestesült – az októberi gyávuultságot is feledtető – helytállás, maga a büszkeség. Hát igen: lőni kell(ett) – s ez nem fikció volt akkor! Az emlékező Marosán György jut eszembe még. Mondja, Szegedre küldték, 1956. október 16-án talán, a MEFESZ-t szervező egyetemisták városába. Hangja – évtizedek múltán is – áttüzesedett: megyek én, hogyne mennék, harsogta, de – s jobb kezének négy ujjával vadul csapkodta a bal tenyerét – ide kérem a tűzparancsot. Szemernyi kétely s lelki-furdalás nélkül mondta ezt, az „én már akkor tudtam” önelégült magabiztosságával inkább, s modellezve szinte egy „emberfajta” is. A „különleges anyagból gyúrtat”, ahogy Sztálin a kommunistákat nevezte egykor, aki se Istent, se embert, se hazát, se történelmet nem ismer – jóllehet az anyját vagy a gyerekét sem, ha a (forradalmi) szükségszerűség úgy hozná éppen –, csak a (munkás)mozgalom meg a (proletár)hatalom törvényét, de azt aztán az utolsó lélegzetvételig. Nincs kegyelem, aki mást akar, mint amit ő ajánl, annak pusztulnia kell! Marosán 1956–57-es szerepe, illetve annak ellenvéleményt nem tűrő öninterpretációja – visszaemlékezésének záró kötetei (*A tanúk még élnek*, Tabu, 1989; *Fel kellett állnom*, Tabu, 1989) is bizonyíthatják ezt – annak a kegyetlenséget a szűken látó gyűlölettel, a vakhitet az öntudatos otrombasággal vegyí-

tő tudatállapotnak lehet a példája, amely – az „ügy” parancsának bódulatában – önnön „erkölcsi” felsőbbrendűségéről is meg volt (meg van?) győződve mindhaláláig. „Igazát” a síríg őrzi – vagy az utókorra, utódaira is hagyja talán? –, hiszi, hogy amit ő megértett, azt más nem értheti meg, megrendülni képtelen, megbánnivalója nincs, számonkérésről hallani sem akar, a morális és a – „bolsevik értékrenden” túllátó – történelmi felelősségről meg azt sem tudja, mi fán terem.

Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor közös könyvének „negatív hősei” ebből az emberfajtából valók, s nyilván az sem véletlen, hogy a címül választott idézet az emlegetett, szókimondásáról is elhíresült elvtárstól ered. E kurta mondat 1956. december 8-ának reggelén hangzott el, s még aznap kiderült: nem a levegőbe beszélt ő – talán százan is odavesztek akkor, és Salgótarjánra (meg az egész országra) telepedett a rettegés. A forradalom utóvédharca leginkább brutális – szervezeten, előre kiszámítottan leadott – sortűzésnek az *igazi felelősei* azóta sem nevezettek meg (mint ahogy más sortűzök felelősei sem!), nyugodtan élhetnek, ha élnek még, s ha időközben „megpihentek” már, emléküik háborítatlan, nevüket – hangosan – senki sem emleget(het)i. Évtizedekig megbecsülésnek örvendtek ők, sőt álmukat a bolsevikok „angyala” mint-ha-mintha vigyázná továbbra is. „Nem szabad megengedni, hogy 1956 kapcsán valamiféle lelkiismereti válság keletkezzen mindazoknál, akik akkor fegyvert fogtak, mert akik fegyvert fogtak novemberben, és novemberben felléptek, azok az ellenforradalommal szemben léptek fel. És ezért kapták a kitüntetést vagy az elismerést...” Ez a mondat 1989 februárjának elején, Pozsgay Imre „szentségtörő” bejelentése (1956 népfelkelés volt!) után néhány nappal hangzott el, s a „hogyan tovább” útjait fürkésző szónok – Horn Gyula – aligha csupán saját lelkének a békéjére gondolt. Egy harcban próbált, remekül „záró”, évtizedek során kiépült – közben persze fiatalított, feljavított, „korszerűsített” – „nagy csapat” összetartásáról lehetett itt már szó, amelyre a „megszüntette megőrzés” – vagy az átmentés – embert próbáló föladatát rótta ki ezúttal a történelem. Mert olyan gárda ez, amelyre munka várt és vár, hite szerint az idők végezetéig talán, s amelynek megbontása, fonalainak megszaggatása – éppen ezért – életveszélyes, megelőzendő tehát. A dolog históriájára is igaz ez természetesen, sőt, arra nézvést a leginkább igaz; a megállíthatatlan eseményeknek jobb az „élére állni” eszerint; hogy mi és miképpen esett, azt mi mondjuk el; jogász és jogot magyarázó tévés, publicista, politológus (mondom, nagy a csapat!), aki a felelőtlen s bosszúra szomjas kurkászóknak gátat vet majd, akad e föladataira éppen elegendő. A „na és”-eket, a „mi az hogy”-okat vállrándítva fogadó országban a többség mindezt észre sem veszi, s ha mégis – nagyon régi dolgok ezek –, amúgy sem törődik vele. Az elmúlt rendszer éveiben elkövetett bűncselekmények feltárására létrehozott Történelmi Tényfeltáró Bizottságot Horn Gyula kormánya szinte rögvest – 1995. január 1-jével – megszüntette, hiszen – ezt meg a legújabb szocialista miniszterelnök rágta a szánkba – a „lakosságot nem a múlt érdekli”, jobb hát a nyugalom.

Ez a kötet figyelemfölvívó tehát, mintha a cím, a gondosan tervezett borító s a „hátszöveg” is mind-mind ezt szolgálná. Kahler Frigyes jogtörténész és M. Kiss Sándor történész az emlegetett bizottság vezető munkatársai voltak, s noha előző közös munkájukat (*Kinek a forradalma?*, Kortárs-Püski, 1997) több egyetemen is tankönyvként forgatják, továbbra is kapnak hideget-meleget. Kétségbe vonni szakértelmüket ugyan nem lehet ma már, s az „udvari historikus” bélyege is értelmetlenné lett időközben, egy vád azért megmaradt: munkáikban túlteng a morális előfeltevés, az érzelmek vezérelte mítoszok foglyai ők, s a tetemrehívás alkalmait keresik szüntelen. Szó, mi szó: kutatásai etikai-történelmi vonatkozásait a szerzőpáros sohasem tagadta le, előadásaikkal, dolgozataikkal hatni akartak-akarnak (a nemzet tudatára is!), de látni való, hogy eredményeik mögött másfél évtizednyi levéltári munka áll, sőt – megvallom – szövegük a már-már rigorózus precizitás miatt számomra „szakszáraznak” tetszik inkább. Amit művelnek, történészi munka, s nem följelentés vagy ügyészi vádirat, még akkor sem, ha ez a könyv – kérdésfelvetéseiben s állításaiban – kétségtől „célratörőbb”, mint a megelőző. Mert

ha a *Kinek a forradalma?* egy új forradalomértelmezés – műfajára nézvést pedig egy látnis monográfia – volt nagyon gazdag forrásbázison, akkor ez higgadt, sohasem átkozódó, mégis meg- és fölrázó, vádlón fekete krónika inkább, s némely pontján vitairat is nemkülönben, amely az eltelt évek új kutatásait – a másokéit is – hiánytalanul számba veszi. A folytonosság persze tapintható, s nem csak a közös szerzőség – s a változatlan szemlélet – okán. E könyv szövegének két részletét (*A TTB 1993-as jelentése, I-II. rész*) már a *Sortűzek* (1993) első kötetében is elolvashattuk, Kahler Frigyes (M. Kiss Sándor az 1956. november 4-ig való, ő pedig az ezt követő eseményeket dolgozta fel) munkájának nagyobb hányada pedig az előző könyv második részének (*A háború*) első két fejezetére támaszkodik, illetve annak kiegészítése lényegében. Olybá tűnik, a szerzők korábbi könyvükből kihúztak egy fonalat, s azt mutatták be nekünk részletesebben, a kutatás újabb eredményeit is „beledolgozva” immár, de ez a szál a forradalom történetének legfontosabb szála talán. Így lesz e kötet az 1956. október–november–december havi hatalmi erőszak minden eddiginél részletesebb históriája, meg – a „beledolgozott” új anyaggal s a munkát lezáró jogtörténeti kitekintéssel – ennek a kutatásnak a „sorstörténete” is kissé, tíz esztendő után.

A kérdés egyértelmű, a hátapon lévő szöveg – vörös betűkkel kiemelt – részletei is ezt sugallják: Kik adták ki a tűzparancsot? Kik voltak az áldozatok? Kik voltak a bűnösök? Nemcsak az elégtételt hasztalan váró „érintettek”, de a történelem emberi, morális és drámai vonatkozásai iránt fogékony hátramaradtak kérdései is ezek, amelyeket a forradalom és a szabadságharc históriájának mégoly alapos (avagy csak annak tetsző?) búvárlói is jobbára haboztak föltenni eddig. Az akkori erőszakszervezetek tetteiről, motivációikról meg e cselekedetek és motivációk – a változó viszonyok közt változó módszerekkel való – át- és továbböröklődéséről van szó ugyanis, máig nyúló tanulságokkal és jogi-etikai következményekkel akár. Ilyen értelemben nemcsak a tettet elkövetők s a parancsot kiadók, hanem a velük „értékrendi”, értelmezésbéli közösséget vállalók, sőt az ily módon learatott „győzelem” hagyományán fölnevelődött-fölkúszott s annak „hozádekát” évtizedek múltán is kamatoztató utódok (vö.: „én is a ti fiatok vagyok”) erkölcsi felelőssége-érintettsége is fölvezethető ugyanis, azoké tehát, akiknek az egykori bűnök teljes föltárása – joginak láttatott morális okokból – még ma sem lehet érdekük. Azoké, akiknek üzleti-politikai stb. „karrierje” – voltak bár gyermekek (vagy még azok sem) akkor – ama véres „győzelem” talaján fogant, akik – ha már egyszer úgy fordult az idő – ünnepelnék is a forradalmat, de inkább nem, akik úgy gondolják (s ez is a kádári rend szemfényvesztő hagyománya): 1956 legyen is, meg ne is legyen. Az ő fölfogásukba a forradalom erkölcsi parancsa s annak hagyománya nem, csakis a „felelősen” kiválasztott – a „mi” előképünként is értelmezhető – tényei és tendenciái férhetnek bele; minden egyéb torzítás, féloldalasság, az indulatok gerjesztése, árokásás, miegymás. A történet emberarcúan fenséges és embertelenül – mégis katarzist hozóan – drámai színeit egyként számon tartó Kahler Frigyesnek és M. Kiss Sándornak az a „bűne” innen nézvést, hogy pontosan itt, a „legyen is, meg ne is legyen” összebékítő-összemosó szemlélet határára húztak-húznak egy nagyon vastag vonalat.

Munkájuk e határon „innen” való emberi és szakmai felelősségtudatnak olyan demonstrációja, amelyet letagadni vagy alapjaiban megcáfolni bajos lesz. A szerzők ugyanis – néhány érezelemtől is fűtött bekezdést vagy fejezetzárlatot kivéve talán – kizárólag dokumentált tényeket sorolnak elő. „Hagyjuk ezt a történeszre” – ez most is el-elhangozhat majd (ha már a kötetet – „természetesen” politikai célzattal! – Orbán Viktor mutatta be), ami „szocialistául” egyébként annyit tesz: „ne kavarjuk föl, ami már-már leülepedni látszik, avagy felejtjük el az egészet inkább.” Mondom, ennyi elmondható lesz, de ennél több nemigen. Lássuk e fölöttébb „kényes” üggyel kapcsolatos tényeket tehát. Ami megdöbbentő: az erőszakszervezetek – kivált az Államvédelmi Hatóság – 1956. október–november–december havi s további históriája, s legfőképp e testület(ek) célja s a módszerek könyörtelensége nagyon erős kontinuitást mutat. Nemcsak a személyi állomány folytonosságáról van szó itt (az is megvolt persze), hanem a hatalmi

szándékok azonosságáról s az eszközök változatlan brutalitásáról. Mindez nem az akkor szinte „természetes” káderhiány kényszerítő körülményéről adhat számot elsősorban, hanem a forradalom leverésével uralomra juttatott kádári rend – állítólag a Rákosiétól *alapvetően eltérő* – hatalmi-politikai fölfogásának az igazi természetéről inkább. Mert ebben aztán nem volt különbség, hiszen ez a „természet” a rendszer – minden kommunista rendszer – *lényegéhez* tartozik kivédhetetlenül: az első parancs, a hatalom parancsa. Szóval: noha – a poznaíni felkelés s a Petőfi Kör viharos gyűlései közepette – magyarok és szovjetek 1956 forró nyarán nagyon-nagyon „aggódtak” már, a forradalom kitörése a folyvást külhonban mászkáló pártvezetést vilámcsapásként érte mégis. Használhatatlan „katasztrófaterv”, alkalmatlan miniszterek, dezorganizált – s egyébként is gyanakvással szemlélt – hadsereg, gyűlölt – ezért aztán csak óvatosan „felhasználható” – ÁVH, kapkodás és fejetlenség mindenütt. A nép kint az utcán, már a „júniusi út” sem kell neki, ledől a Sztálin-szobor, a Rádiónál dörögnek a fegyverek (az első halálos lövéseket a karhatalmisták órákkal korábban leadták Debrecenben!), „vesszen Gerő”, hangzik innen is, onnan is. Tizenegy óra vagy éjfél lehet, a szovjet tankok már úton vannak, Nagy Imre magába roskadtan ül a pártközpontban, még nem ő a miniszterelnök. „Ellenforradalom” van, határozottságot kell(ene) mutatni, nem vitás, kiadják hát a tűzparancsot (mondom, már órák óta lőnek!), s a *legfontosabb* feladatok koordinálására egy bizottságot állítanak föl. Ez volt a Katonai Bizottság, megbízását a párt legmagasabb fórumától, a Központi Vezetőségtől kapta.

Vajha mi lehetett akkor a *legfontosabb* feladat? A „lázadás” elfojtása természetesen, hiszen egy hithű kommunista ilyenkor nem ismerhet alkut. A Központi Vezetőség bízott a szovjet tankok elrettentőerejében, ezt elhiszem – ez lett volna a „berlini kártya” –, de hogy a „rendteremtést” magyar ügynek és magyar *feladatnak* tudta elsősorban – Mikojan, Szuszlov és Szerov csak reggel érkeznek, s a rátermettséget nemcsak előttük, „önmagunk előtt” is demonstrálni kell! –, abban biztos vagyok (ha „politikai megoldást” akarnak, Gerő aligha maradhatott volna még két napig a helyén). A Bizottság a kapott hármas feladattal – a *párt teljhatalmú képviselőjeként* hozza mozgásba a hadsereget; fegyverezze föl a „munkásokat” (a partizánszövetség tagjairól, funkcionáriusokról volt szó természetesen); biztosítsa a magyar és szovjet erők közötti együttműködést – a Honvédelmi Minisztérium épületébe vonult, kidolgozta a statáriumról szóló rendeletet, majd kisvártatva azt kellett megállapítania, hogy az előtte tornyosuló feladatok megoldása igen-igen nagy nehézségekbe ütközik. Nos, elképzelhető-e, hogy ez a grémium – egy „intézkedéscsomag” részeként – olyan ártatlan, már-már alibiszervezetnek tekinthető csoportként alakult meg csupán, amelynek a következő napok történéseiben szinte semmi szerepe sem volt – így felelőssége sincs természetesen! –, amint azt Ripp Zoltán állítja például (*A pártvezetés végnapjai*. In *Ötvenhat októbere és a batalom*. Napvilág Kiadó, 1997), vagy a vele vitázó M. Kiss Sándornak van igaza inkább, aki szerint a Katonai Bizottság a párt *politikai akaratának* (ti. az ellenforradalmat le kell verni!) s a – létrejötté pillanatában még Nagy Imréék nélküli! – Központi Vezetőségnek a „meghosszabbított adminisztratív keze” volt, amely feladatát – függetlenül a „hatékonyaságtól” – nagyon is komolyan vette, amíg komolyan vehette, ezért aztán a felelősségben is osztozik? Tudom, érvnek kevés, de tény, hogy Földes László inkább az utóbbi álláspontot bizonyítja, „negatívban” persze. E „hajlíthatatlan jellem” – ekkor a Katonai Bizottság, november–decemberben pedig a megtorlás egyik oszlopa volt ő – a maga visszaemlékezésében (*A második vonalban*. Kossuth Könyvkiadó, 1984) hol panaszkodik, hol kérkedik – saját elvhűségével, fontosságával és „éleslátásával” főleg. „A rend fegyveres erővel történő helyreállítása a mi feladatunk”, mondja, s azt is büszkén emlegeti, hogy az általa fölfegyverzett partizánok „sokféle akcióban vettek részt”. Beszél a statáriumról, a szervezetlenségről, a honvédelmi miniszter (Bata István) és a vezérkari főnök (Tóth Lajos) alkalmatlanságáról, s arról is, hogy Nagy Imre tette – a fegyverletételre vonatkozó „türelmi időt” 24-én délután kettőtől hat órára tolt ki – milyen végzetes hiba volt szerinte. Méltatlankodik, hogy az október 26-i KV-ülésre a Bizottságot nem hívták meg eredetileg, s a „kapitulációnak” tervezett határozatot is csak eré-

lyes föllépésük hatására változtatták meg („le kell verni az ellenforradalmat”), szidja a „Nagy Imre-s” Donáth Ferencet, s a Bizottság munkáját sorra-rendre keresztező „ellenintézkedéseket” is sűrűn emlegeti. Szavainak lényege forrásokkal is igazolható ma már, s a szerzőpáros éppen ezt teszi. Kétségtelen, hogy Földes az október 28–29-i fordulatot nemcsak a rendszer, hanem a Katonai Bizottság vereségének is tudta, s az okot – *saját szempontjából* igen logikusan – Nagy Imréék *árulásában* látta talán már akkor is. Számára a miniszterelnök a Bizottság határozott céljainak a fő-fő kerékkötője volt, s ezzel nemcsak csapata *egyértelmű feladattudatát* „ismerte el”, hanem azt is, hogy az október 24-e és 29-e között leadott sortüzekhez a Katonai Bizottságnak köze kellett hogy legyen. Meggyőződése ugyanis: a Bizottság – a szervezetlenség, a tehetetlenség, az alkalmatlan emberek, no meg az „árulás” okán – „áldatlan” körülmények közepette dolgozott, így is megtette, ami tőle tellett, csak hát ez „kevéssé” volt akkor – Kádár „fordulata” meg a szovjet „segítség” csak ezért kellett. Nem kétséges: ha megvan az „összefogás”, a határozottság s a közös akarat – szóval ha a dolog csak a Katonai Bizottság szándékán múlik –, az „ellenforradalom” szerinte huszonnégy óra alatt véget ér. Kérdés: annak a csapatnak, amelyik – sikertelenül ugyan – el akarta zárni a vidéktől Budapestet, amelyik a kegyetlenségéről híres Gyurkó Lajost – ő lövette repülőről a civileket Tiszakécskén és másutt – akarta a fővárosba hozni mindenáron, amelyik október huszonhetedikére már a katonai diktatúra tervét is kidolgozta (s félre akarta állítani Nagy Imrét), s amelynek több tagja a november–december havi véres megtorlás vezéralakja lesz majd – nos, ennek a csapatnak a forradalom *bármilyen áron való* leverésén kívül ugyan mi más lehetett volna még a feladata; továbbá mit (és kiket) akadályozott a Nagy Imre fémjelezte s október huszonnyolcadikára – persze szovjet „engedéllyel” – győzelemre jutott politikai akarat? Mert a sortüzek sora megszakadt, a több mint – Budapesten kívül eldördült – hatvanból huszonkilencedikére már csak kettő esett! M. Kiss Sándor (ennek a résznek ő a gazdája, mint említettem) túllépve a konkrét történéssoron azt bizonyítja, hogy két, egymással szemben álló koncepció harcáról volt szó akkor. Az egyik – s ennek *koordinátora és végrehajtója* volt (lett volna) a Katonai Bizottság – csak fegyveres „megoldást” akart az utolsó pillanatig, a másik – felismerve a népmozgalom valódi célját és jellegét –, szemben az ellenelérőkkel, a politikai megoldásra szavazott. Ennek centrumában annak a Nagy Imrének a többnapos küzdelme állt, aki megértette: a maga – Rákosiétól *lényegesen* eltérő – szocializmusának megmentése érdekében oda kell „visszahátrálnia” – az 1945–47 közötti koalícióhoz –, ahova nem akart volna eredetileg. A forradalom politikai győzelmét, a Katonai Bizottság – nemkülönben a sortüzek! – végét ez a „megértés” hozta el.

A sortüzek rendjét, jellegét, a folyamat gyakorlati és lélektani anatómiáját ebben a keretben értelmezi a könyv. Mert az egyes „esetek” históriáját a „helyi” véletlen is alakíthatta természetesen, de azt föltételezni, hogy az ország több mint hatvan helységében több mint hatvan parancsnoknak *központi utasítás nélkül* ugyanaz jut eszébe ugyanakkor – lövetni kell a fegyvertelen népet –, egyszerűen nevetséges. Volt törvényszerűség bizony, s ez a kutatások nyomán nagyon is szembeszökő. Más-más volt a cél s a motiváció október 23–25-e és 26–28-a között, mást mutat hát a sortüzek „természetrája” is. Az első szakaszban tizenhatszor szóltak a fegyverek (halálos áldozat négyszer volt csupán), ezekhez *konkrét* köze a saját tehetetlenségével is küszködő Katonai Bizottságnak még nem nagyon lehetett. Debrecenben (itt estek el a forradalom első áldozatai) és Győrött a parancsot a lövetési joggal fölruházott megyei első titkár – Komócsin Zoltán, illetve Hortobágyi János – adta ki, a végrehajtó pedig a helyi ÁVH volt; Székesfehérváron, meglehet, a tragédiát egy félreértés okozta; a többi esetben – Pest megyei helység valamennyi – pedig van egy közös név: Gyurkó Lajosé, a Bizottság Földes emlegette „reménységé”, aki a katonai közigazgatási diktatúra tervével állt elő. Nem a büntetés, hanem az objektumok védelme, no meg a lakosság megfélemlítése, visszavonulásra kényszerítése volt ekkor még csupán a cél (az említettek mellett – Dunapentele kivételével – nem volt halálos áldozat!), ami a Katonai Bizottság szándékaival nagyon is egybevágott. Elszigetelni Buda-

pestet, majd Pest megyét, hogy a lázadás ne terjedhessen tovább, s nem felbőszíteni, de azért gyorsan „hazazavarni” az embereket – ez volt a cél. Huszonötödikén délutánra – a Parlament előtti vérengzés kiváltotta elkeseredésnek óriási szerepe volt ebben – nyilvánvaló lett: sem a megfélemlítés, sem az elszigetelés nem sikerült, a forradalom sem térben, sem időben nem korlátozható, menten megváltozott hát a hozzáállás is. Október 26-án és 27-én a sortűzek száma már harmincegy, ebből tizenöt halálos áldozattal is járt, Mosonmagyaróváron – a városban élők emlékezete szerint – több mint százán estek el. Jelentősen megnőtt az ÁVH s a határőrség szerepe, s ahol e két szervezet „fellépett”, sokkal gyakoribb volt a haláleset is. Mindez már nem a „megelőzés”, hanem a megtorlás folyamatához tartozott. A Katonai Bizottság – amit október 25-én Apró Antallal is „megerősítettek” – teljhatalommal rendelkezett, „direktívákat” adott, ahogy mondták akkor, s a katonai diktatúra tervét is ez a szervezet dolgozta ki. Fölfogása szerint a fegyverekkel „beszélni” csak a fegyverek nyelvén lehet, a Corvin közt – civil áldozatokkal sem törődve – föl akarták robbantani, tevékenységük a Donáth Ferenc és Losonczy Géza „szorongatta” Nagy Imre számára politikai veszélyt jelentett. Október 28-a a fordulat napja volt, a miniszterelnök koncepciója győzött, Földesék tervét (a katonai diktatúrát) csak ez akadályozhatta meg, mert a kormány – ahogy Mikojannak és Szuszlovnak mondta Nagy Imre – a hatalmas népi erő „élére állt”. Evvel a Katonai Bizottság *politikai támasza* megszűnt, s bár tagjai a szervezkedést folytatták – a Köztársaság téri pártházban például – továbbra is, az országos vérengzésnek vége szakadt, Földesnek maradt az illegálitás. November negyedikének hajnaláig hallgattak a fegyverek.

Ma már tudjuk – a szerzőpáros korábbi könyvéből többek között –, hogy ez a néhány napnyi béke is „veszélyeztetett” volt akkor. A „felülről győztes” forradalom bizottságaiba, egyéb szervezeteibe vagy a Nemzetőrségbe a csak letűnni *látszó* rend emberei is beléptek – kizorításuk pár nap alatt nem sikerülhetett –, ők a hatalom átadását nem gondolták komolyan egy pillanatra sem, így azok a tiszték s pártmunkások, akiknek jelenléte október 28-a és november 4-e között csupán potenciális veszély volt még, az intervenció után – a szovjeteknél vagy másutt bujkáló ávéhásokkal egyetemben – a leszámolás s a megtorlás legdühödtebb szorgalmazóivá lettek. Ezt a folyamatot – amelynek során lényegében „visszaállt” az október 23-a előtti állapot – már Kahler Frigyes mutatja be. Elemzése nyomán az erőszakszervezetek céljaiban és a kegyetlenségben megmutatókozó kontinuitás válik nyilvánvalóvá, cáfolván azt a hiedelmet, amely szerint Kádár János országslására a korábbi hatalmi módszerek tagadása volt jellemző, már a kezdet kezdetén is. Mert hitegetés volt ugyan bőven, még a forradalom céljainak verbális vállalása is el-elhangzott november–decemberben, s tagadhatatlan, hogy egymást érték a „hangulatjavító” intézkedések is, ám a totális hatalom visszaszerzése egy átgondoltan brutális logika mentén történt meg. A szovjet fegyverekre utalt, önmagát – szemforgató módon – *Forradalmi* Munkás–Paraszt Kormányának nevező csoport tán legelső intézkedése a Katonai Tanács föllállítása volt már november 5-én. Vezetője Uszta Gyula vezérőrnagy, szovjet iskolákat végzett – a Szovjetunióból október 28-án (!) visszatért – egykori partizán lett (egy 1986-ban kelt interjúban öntudatos önteltséggel emlegette ezt), s tagja volt az a Gyurkó Lajos is, aki a forradalom első napjaiban a fél Alföldet végiglövette, s akinek Földes László a tervezett katonai diktatúra kulcsszerepét szánta. Feladatuk – a november 8-án megjelent rendelet szerint – a fegyveres karhatalom gyors felállítása volt, az első ezred – ötszáz ávéhásból többek között – már november 11-én összeállt. Ezeknek a „káderekből”, párt- és állami funkcionáriusokból, ávéhásokból s a „tisztí nyilatkozatot” aláírt katonákból alakított budapesti és vidéki egységeknek a célja az „ellenforradalom” fizikai megsemmisítése volt, semmi más. Akik a forradalom idején rettegtek, vagy „sérelmet szenvedtek”, most mindent „visszafizettek” kamatostul. Münnich Ferenc (a fegyveres erők minisztere), Marosán György (a párt második embere, az „adminisztratív terület” felelőseként a karhatalom, a bíróságok s az ügyészség jelentései is az ő kezében futottak össze!) e könyvben is többször idézett szavai, Földes László (amolyan

összekötő volt a politika és a karhatalom között), Czinege Lajos (minden idők leghosszabb ideig való honvédelmi minisztere később) vagy Csémi Károly (az első karhatalmi ezred parancsnoka) tettei igazolhatják, hogy minden előre megfontolt szándékkal működött. A „saját erő” azonnal kellett volna persze, de Kádár csak avval főzhetett, ami rendelkezésére állt, novemberben még nagyon gyenge volt a „cég”, így sok-sok dolog az oroszokra várt, december elején azonban – a dokumentumok szerint előre kiszámítottan – mozgásba jöhettek a honi különítményesek is (a szovjet „támogatás” továbbra is megmaradt). Néhány példa csupán: a Munkás-őrség első tervének kidolgozására már a november 21-i ideiglenes központi bizottsági ülés utasítást ad. Határidő: december 5. Münnich Ferenc elrendeli az ÁVH személyi állományának felülvizsgálatát. Határidő: december 5. Ugyanezen a napon – december 5-én – az adminisztratív osztály jelentése a „feloszlattott” ÁVH érdemeinek himnikus szavakkal adózik, a még megmaradt forradalmi bizottságokat pedig hatalmi szóval tiltják be. December 2-án az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottsága összejön, három napig ülésezik, s – többek közt – kanonizálja az „ellenforradalom négy okát”. Végül a legfontosabb: december 4-re – a budapesti nőtüntetés napja ez – összehívják a Katonai Tanácsot, amelyen az összes ezredparancsnok – plusz a politikát képviselő Földes László – megjelenik.

Ami történt, arról ennek a korszaknak a talán leginkább fölkaparó dokumentuma beszél. A jegyzőkönyvet már tíz esztendeje, a *Sortűzek* című kiadvány első kötetében is elolvashattuk, de csak most – e könyvben (a szöveg egy része a borító illusztrációjához tartozik!) – illeszkedik össze szinte dramaturgiai tökélyrel a kép. „Miért nem hajtjuk végre Lenin elvtárs tanítását, aki azt mondja, hogy a fehér-terror ellen háromszoros vörös-terrort kell alkalmazni”, „hajlandók-e tüzelni a tömegekre”, „készítsék fel a tisztí ezredeket a várható eseményekre”, „gyorsan és kegyetlenül le kell számolni velük” [ti. az „ellenséggel” – N. P. J.] stb. Ilyenféle mondatok hangzottak el, aligha kétséges hát, hogy az ott megszólalók mire készülhettek. Még egy idézet, hogy a szándék végképp egyértelmű legyen: „Hatodikán éjjel mindenki legyen a helyén. Ha valaki kimegy az utcára a *fegyveres harc idején* [az én kiemelésem – N. P. J.], arra tüzelni kell. Megfelelő tartalékokkal kell hogy rendelkezünk. Határozott intézkedéseket kell foganatosítani és megfelelően fel kell készülni hatodikára.” Ne legyen kétségünk: aki ezt mondta – Ugrai Ferenc, a Katonai Bizottság egyik vezetője –, tudta, hogy december 6-án itt vér fog folyni! A parancsot kiadták, csak szóban persze, hogy nyom ne maradjon (Uszta Gyula utasítása volt ez), szolgálati szabályzat sem volt – mert „nem kellett” – ekkor még (csak januárban lesz majd), a fegyveresek nem tartoztak elszámolással, azt és úgy tehettek hát, amit és ahogy akartak. A „vörös zászlós” tüntetést – a forradalommal való végleges leszámolást s a megtorlást „bevezető” provokációként – a „saját erő” létezését (is) tanúsítani akaró Kádár-kormány szervezte meg („felelősök” – az Ideiglenes Központi Bizottság december 5-i határozata szerint –: Biszku Béla és Gáspár Sándor „elvtársak” voltak). Az lett, amire a hatalom számított: a vérengzéssorozat – a Nyugati pályaudvarnál – minimum öt civil áldozattal kezdődött; legalább kétszáz értelmiségit – Gáli Józsefet, Gimes Miklóst, **Eörsi Istvánt**, Fekete Gyulát többek között – és munkástanácstagot pedig még a megelőző éjszakán letartóztattak. Másnap – december 7-én – Tatabányán dördültek el a fegyverek, aztán jött Salgótarján – egy másik „szem előtt lévő” munkásváros tehát –, amely e brutális folyamatnak a leginkább tragikus helyszínévé – s a sötét szimbólumává – lett.

Pedig – mondhatnánk – a salgótarjániakat maga Marosán György is figyelmeztette. „Mától kezdve lövünk” – ez az ő szava volt, mint már említettem, a Steigerwald Ottó vezette munkástanács-küldöttséggel való „tárgyalást” ily tömören rekesztette be, s a fenyegetés néhány óra múltán rémálommá változott. A nógrádi megyeszékhelyen s környékén már hetek óta tartott a küzdelem, kivált erős volt a munkástanács bázisa itt, a kádári – és a szovjet – erők számát egyre gyarapították, majd kezdetét vette a leszámolás. Ismert a forgatókönyv is. Két munkástanácstagot a BM Megyei Főosztály épületébe vittek, s amikor az épület előtti tér (jól kiszámítha-

tóan) tiltakozó emberekkel lett tele, a környező utcákat lezárták – a parancskiadó nevét is tudjuk –, majd rövid „tárgyalás” után megszólaltak a fegyverek. Orosz katonák s magyar karhatalmisták egyként lőttek, sokakat hátulról, menekülés közben ért a golyó, a helybeliek emlékezete szerint százharmincegy halott maradt a téren. Mintha jeladás lett volna e gáztett, a következő napokban Miskolc, Eger, Gyoma, Kevermes, Gyula, Zalaegerszeg és Hódmezővásárhely utcáin folyt többek közt a vér, s a politika is rendkívüli eltökéltséget mutatott. Válaszul a sztrájkfelhívásra (11–12-re szólt) a területi munkástanácsokat „törvényen kívülinek” nyilvánította a kormány, a Nagy-budapesti Munkástanács vezetőit (Rácz Sándort és Bali Sándort) le tartóztatták, december 11-én bevezették a statáriális bíraskodást, a műszaki határzárát újraterleptették, s másnap már szervezték az internálótáborokat is. Az 1957. január 11-én Csepelen eldőrdült sortűz már a forradalom fegyveres leverésének „utójátéka” volt, jött a Munkásörtség; amúgy a bíráké s az ügyészeké lett ezután a terep, s itt a régi, jól kipróbált (többször ávéhás) elvtársak ugyanúgy helytálltak, mint a bosszú műveletét irányító Politikai Nyomozó Főosztályon. A vérengzést elismerés fogadta a „legmagasabb szinten” is, de a megtorlás mértékét Kádár János – 1957. január 14-én az Ideiglenes Intéző Bizottság ülésén elhangzott fölszólalása szerint – mintha kevesellte volna. Az 1957 áprilisában, a dolgukat elvégzett karhatalmi ezredek felszámolásával egy időben alapított kitüntetések – Munkás–Paraszt Hatalomért Emlékérem – azért rendben kiosztották (elismerő szavak is voltak bőven), jól jöttek azok évtizedekig, a bütből gyerekek vagy unoka egyetemi felvételijénél mindenképpen.

E gyászos históriának – amely a néholi kérdés (lásd például Csémi Károly: *„Békét, nyugalmat, biztonságot teremtettünk”*. In *Visszaemlékezések 1956*. Zrínyi Katonai Kiadó, 1986) és a sokkal gyakoribb hazugság-elhallgatás határmezsgyéjén mozgott aztán a következő évtizedekben – egyetlen célja volt csupán: megtörni és porig alázni a még ellenálló népet, hogy a totális hatalom mindörökre biztosítva legyen. Így e véres történet, midőn – a sortűz definícióját M. Kiss Sándor dolgozta ki – fölfegyverzett reguláris vagy félreguláris csoportok lőttek a határozott céllal fölvonuló fegyvertelen civilekre, a szovjet érdeket kiszolgáló kommunista hatalom természetéről, e természet törvényszerűségéről s annak változatlanágáról tanúskodik. „A tanulság [...] egész népünk számára: hogy a hatalom kérdésében nincs helye vitának, mérlegelésnek, aggályoskodásnak, hogy parancsra vagy parancs nélkül, de fegyveresen meg kell semmisíteni a népi hatalomra kezét emelő ellenséget.” Mindezt Ilku Pál, a Katonai Tanács tagja a forradalom leverését követő első országgyűlésen – 1957 májusában – jelentette ki magabiztosan, hogy aztán néhány év múltán a magyar művelődés ügyét is „rendbe tehesse” miniszterként. Nem kétséges: azokat, akik folyvást a „néphatalom” védelméről óbégattak, csak a saját brutális hatalmuk védelme érdekelte akkor, semmi más, s őkkel érte, ha kellett (sőt akkor is, ha nem), ártatlanokat, gondolkodás nélkül is akár. A *„Mától kezdve lövünk”* című könyv annak bizonyossága, hogy ezt a „hajlíthatatlan magatartást” nem a történelmi véletlen s nem a pillanatnyi felelőtlenség szülte, hanem a még ma is oly elnézéssel szemlélt rendszer és hatalomgyakorlási modell lényegéhez tartozott az egész. Ebben sem november 4-e előtt, sem utána nem volt különbség, hiszen tudható: az ávéhások, a – részben velük azonos – karhatalmisták (pufajkások) s a kisebb-nagyobb állami és pártfunkcionáriusok – egyszóval a kommunisták – szereptudatában az 1956. október 28-a és november 4-e közötti idő csak egy áruháza hozta *szerepcséltlen kitérőként* maradt meg utólag. Ők – a terror örök „kérelhetetlenjei” – ezt ekként látták, s ha élnek, így látják még ma is, így e folyamat arról is vall, hogy e politikai gyakorlat minék (milyen emberi, nemzeti értékeknek) volt akkor, minék maradt és minék marad az ellensége mindörökre. Az erőszakszervezetek története a forradalom valóságát is megmutatja ekképp. Mert ahol a fegyveres hatalom állt a fegyvertelen, önnön szabadságra való jogát megvalló társadalommal szemben, ott a nemzet – és nem csupán Budapest! – *méltóságának forradalmáról* volt szó ugyanis, olyan erkölcsi értéktartalomról tehát, amely nemcsak „leválthatatlan”, mint Brecht szerint a nép, de – az etikai-történelmi „fontosság” mércéjén – meghaladhatatlan is egyben. Tu-

dom persze, Kádár János rendje később másmilyen, „pompázatosabb” virágokat is hozott, de tudvalévő, hogy élő fához a gyökere is hozzátapad, s a tápláló energia igen nagy része onnét származik. A „hagyjuk már a múltat” kezdetű – nyilvánvalóan érdekek vezérelte – okítás meg a hősiességet a hitványsággal, a tettetést az áldozattal összemosó szemlélet éppen ezért lehet életveszélyes ma is. Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor joggal búvárol és makacskodik hát, hiszen e nagy hatású – és sajnos igen-igen sok sajtóhibával, elírással terhelt! – könyv nemcsak az áldozatokért, de azokért az amnéziába lökött vagy oda süppedt feledékenyekért is szót emel, akik a „huszadik század Bethlen Gáborához” – avagy a „kompromisszumok robotosához”, ahogy Aczél György mondta – és korának emlékéhez való szerencsétlen ragaszkodásukkal nemcsak a (néhai) gyilkosokat, de e gyilkosságok hozadékán máig (jól) megélő utódaikat is kitartóan védelmezik. (Kairosz Kiadó, 2003)

Bak